

YAZAR HAKKINDA

İdris Şah, 1924'te Hindistan'ın Simla kentinde, aristokrat bir Afgan ailenin, Paghman'lı Saadat ailesinin bir ferdi olarak dünyaya geldi.

Hayatının çoğunu Doğu'yu Batı'ya açıklamaya ve Doğu'nun geleneksel öğretilerinin Batı dünyasında geniş bir bilim dalı olarak erişilebilir hale gelmesine adadı.

Sufizm konusunda önde gelen otoritelerden biri olan İdris Şah, Batılılara temel tasavvuf kavramlarını, kültürel ve dini etmenleri öne çıkarmadan anlattı.

Sufilerin, yüzyıllar önce Batı'daki psikoloji çalışmalarının çoğunun öncülüğünü yaptığını ileri süren İdris Şah'ın; psikoloji, İslami düşünce, edebiyat, mizah ve problem çözme dahil çok farklı konularda yazdığı kitaplar yirmi dile çevrildi ve dünyada on beş milyondan fazla sattı.

İdris Şah, Kasım 1996'da Londra'da öldü.

BEYAZ BAYKUŐ: 73
TASAVVUF: 8

İDRİŐ ŞAH / ÖZEL BİR AYDINLANMA

Orijinal adı: SPECIAL ILLUMINATION: The Sufi use of Humour

Copyright © Idries Shah

İdriŐ Şah Vakfı idriesshahfoundation.org

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,
yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon DıŐ Tic. A.Ő.

Genel Yayın Yönetmeni: Özlem Küskü

Yayın Koordinatörü: Kaan Cumahođlu

Üretim Koordinatörü: Semran Karaçayır

Çevirmen: Gülnihal Kafa

Son Okuma: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: Sedat Gösterikli

Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak-Mesud Topal-Meltem Kökboyn

Beyaz BaykuŐ: Eylül 2022
Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-625-441-745-0

© Beyaz BaykuŐ

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 NiŐantaŐı/İstanbul

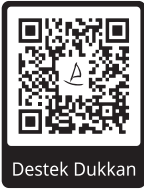
Tel. (0) 212 252 22 42 - Faks: (0) 212 252 22 43

www.beyazbaykus.com

[facebook.com/beyazbaykusyayinlari](https://www.facebook.com/beyazbaykusyayinlari)

twitter.com/beyazbaykusy

[instagram.com/beyazbaykusyayinlari](https://www.instagram.com/beyazbaykusyayinlari)

Destek Dukkan

Deniz Ofset – Çetin Koçak

Sertifika No. 48625

Maltepe Mahallesi

Hastane Yolu Sokak No. 1/6

Zeytinburnu / İstanbul

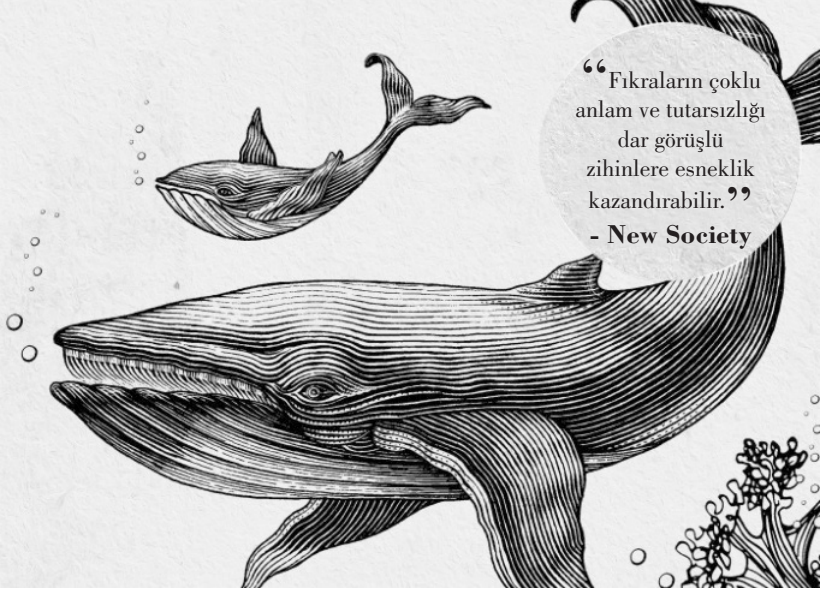
Tel. (0) 212 613 30 06

Beyaz BaykuŐ Yayınları, Destek Yayınları'nın tescilli markasıdır.

ÖZEL BİR AYDINLANMA

Tasavvuf Düşüncesinde Mizahın Rolü ve Yerinin İncelenmesi

İDRİS ŞAH

Çevirmen: **Gülnihal Kafa**

*“Eğer özel bir aydınlanma istersen, bir insanın yüzüne bak:
Kahkahasında Mutlak Gerçeğin Özü’nü göreceksin.”*

– Mevlana Celaleddin-i Rumi

İÇİNDEKİLER

ÖZEL BİR AYDINLANMA

Tasavvufta Mizahın Yeri	11
Merak Etmek	15
Alev.....	19
Dolar.....	21
Tarif	22
Arka Plan	24
Dergâh.....	25
İnanç.....	28
Hizmet Yoksa Ücret de Yok.....	29
Daha Çok Çabalamak.....	30
Hemen Hemen Aynı Şey	31
Gizli	33
Son Damla	35
Ne Yapmam Gerekliyordu?	36
Kendisi İçin İbadet Etmek.....	38
Yük.....	40
Şanslı	42
İstedığı Şey	44
Evlenmek Üzere.....	45

Bunu Neden Yaptı?.....	46
Ayakkabı.....	47
Boyama.....	48
Kaslar.....	49
Açıklama.....	50
Görevler ve Aydınlanma.....	52
Şişe.....	54
Kaçış.....	55
Bir Bahis.....	56
Anlam.....	57
Çok Fazla Dert.....	58
Anlam.....	59
Değer.....	60
Üstünden Akıyor.....	61
Şiddet.....	62
Ön İzleme.....	64
Hilekâr.....	66
Orada Bulunma Sebebi.....	67
Kanıt.....	69
Bedava.....	71
Nehri Geçmek.....	72
Hissetmek Bilmektir.....	74
Balayı.....	76
Nazik Guru.....	77
Eylem.....	79

Niyet	80
Çıkarım	82
Nasıl Söylemeli?	83
Ördekler	84
Herkese Altın.....	86
Çok Geç.....	88
Ziyaretçiler.....	89
Topallama.....	91
Yemin Vermek	92
Bekle.....	93
Takıntı	94
Numune	95
Hak Ettiği Zaman Onurlandır	96
Gerçeklik.....	97
Zorluk.....	98
Sebeup ve Sonuç.....	99
İhraç Modeli	100
Nasıl İstersen	101
Sonuçlar	102
Fark.....	103

ÖZEL BİR AYDINLANMA

Tasavvufta Mizahın Yeri

Sufi üstatlarının en büyüklerinden biri olan Celaleddin-i Rumi'nin bu önemli sözü, hangi inanıştan olursa olsun pek çok asık suratlı sofuya ters düşer. Onlar, mizahın sunabildikleri tek şey olan, telkine zarar verdiğine inanırlar.

Oysa, sözde mistiğin mizah duygusuna sahip olup olmadığı ve işine mizah katıp katmadığına bakılarak, yozlaşmış “sufi” inanışı ile hakiki mesaj arasında ayırım yapmanın mümkün olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Hızla çoğalan bağnazların, dünyanın çeşitli yerlerindeki sayısız kurbanları bugün bu görüşe pek katılmasalar da durum her zaman böyle değildi. Platon'un aşağıdaki sözlerini hatırlayalım:

“Ciddi şeyler mizahi şeyler olmadan

Zıt şeyler de zıtları olmadan anlaşılamaz.”

Aşağıdaki altmış fıkranın nispeten yüzeysel yönlerine göz atmak bile bu görüşü kesinlikle doğrulayacaktır.

Mizah duygusundan yoksun bir zorbanın –duruma uygun bir yüz ifadesiyle ve gerekli terminolojiyi kullanarak– düşünme alışkanlığı olmayan insanları, şakalaşmanın kâfirlikle hemen hemen aynı şey olduğuna kolayca inandırabilmesi bağnazların

ve kurbanlarının içinde buldukları durumun sebeplerinden biridir. Ancak böyle korkunç bir şey asla doğru olamaz.

Yakın zamanda; seçkin bir başpiskoposun dinde neden mizahın yerinin olmadığına dair sunduğu bir “gerekçeyle” karşılaştım. Piskopos dinleyici kitlesinin, sadece “İsa’nın güldüğüne dair günümüze ulaşmış bir kayıt olmaması” sebebiyle, Hıristiyanlığa ıstırap dolu bir şekilde yaklaşılması gerektiğine inanacak kadar aptal olmasını bekliyordu. “Argümanı anlamsız varsayımlarla kanıtlanma” olarak da bilinen bu sapkınlığa, dinleyici kitlesinden bir itiraz gelmedi, orası doğru. Ancak bir çocuk bile bu mantıktan yola çıkarak, lanet okumak da dahil Hz. İsa’nın yaptığı bilinen her şeyi neden yapamayacağını merak edebilir...

Neyse ki, daha modern ve dolayısıyla daha iyi belgelenmiş sistemlerde konuyla ilgili kapsamlı bilgi mevcut:

Hız Muhammed’in sahabelerinden biri olan Abdullah bin Hâris “Allah’ın resulü kadar çok gülümseyen birini görmedim” demiştir. Hz. Muhammed mizah duygusuna sahip olmakla ünlüydü.

Robert G. Ingersoll’un hangi dini inanca bağlı olduğunu bilmiyorum. Ancak 1884’te “Mizah duygusu olan hiçbir adam bir din kuramamıştır” demiş. Bu kaniya nasıl vardı? Akla başpiskoposunkiyle aynı sebep geliyor. Eğer gerçekten öyleyse, akıl yürütme yöntemi, yine “argümanı anlamsız varsayımlarla kanıtlanma” demektir.

Şimdi mizahın bazı manevi ve psikolojik geleneklerine bakalım ve nasıl işlediğini görelim. Bence bunu yaparsak, şakadan anlamayan bazı insanların mizahın dinde yeri olmadığını söyleyerek onun dindeki yerinin araştırılmasını önlemeye çalışmasının ya da mizaha antipati duymasının sebebinin aslında kendilerinin kakhahaya yaklaşmaya cesaret edemeyen, kendine güvenmeyen karakterler olması olduğunu göreceğiz...

İnsanlar, manevi ilimlerin profesyonellere bırakılmayacak kadar özelleşmiş olduğunu söylüyorlar. Söz konusu profesyoneller bu tür ilimleri marazi zıvalıklara dönüştürenler olunca, bunun doğru olduğuna şüphe yok.

Geleneksel olarak gerçek mistiklerin; bilgisi kıt, aydınlanmamış ama takıntısı bol profesyonelleri, mizah duyguları olup olmadığına bakarak kolayca ayırt ettikleri söylenir. Ancak buradaki mizahtan kastın sürekli kıkırdayan ya da sadece yüzeysel mizahtan anlayanların yaptığı şey olmadığını belirtmek gerekir: Aksine, bu iki davranış türü genellikle sahte mistiklerde görülür.

Şaşırtıcı ve gerilim azaltıcı özellikleriyle ve yanlış anlamaların bir göstergesi olmasıyla mizah, sufilerin geleneksel olarak kullandıkları en etkili araçlardan ve tanı koymaya yarayan unsurlardan biridir.

Nasreddin Hoca'yla ilgili birçok şey yayımladığım için, sufilerin eğitimlerinde kullandıkları mizahı bu karakterle sınırlandırdığıma dair yaygın bir varsayım mevcuttur. Bu kitapta eğitimde kullanılan fıkraların Nasreddin Hoca ile sınırlı olmadığını, onun ötesinde çok fazla fıkra olduğunu göreceğiz, ancak mizah perspektifinden bakıldığında Hoca'nın ezoterik rolünün tarihi başlı başına ilginçtir.

Mizahın eğitim aracı olarak kullanıldığını duymamış olan bazı Oryantalistler (gerçi yüz yıl önce İngilizceye çevrilen bir takım hikâyelerde Nasreddin'den gizli bilgeliğin ustası olarak bahsediliyor) doğal olarak beni, Hoca'yı ibretlik bir karakter olarak "yaratmaya" çalışmakla suçladılar. Elbette, *hepsini uydurdum*. Üzerinden çok fazla geçmeden, Pakistan'da ikamet eden ve Nasreddin Hoca hikâyeleri üzerinden tasavvuf çalışmalarına devam eden bir gezgin, dinler arası bir dergide bu konu hakkında bir makale yayımladı. Beni eleştirenler, bir

gazeteci tarafından çok çabuk sonuca varmakla suçlandığında, sözcüleri “Elbette bunun doğru bir tarafı yok. Bu makale İdris Şah tarafından yazılmış ve gizlice yerleştirilmiş olmalı” diye cevap verdi.

Tabii şimdi işler tersine döndü ve etraf kendi esprilerinin de aslında bilgelik taşıdığını kanıtlamaya çalışan insanlarla dolu; bu insanların birçoğu neredeyse her hafta bana geliyor ve bu modayı paraya dönüştürmek isteyenler tarafından alelacele bir sürü kitap yazılıyor. Konuyla ilgili pek bilgileri yok ancak bazı akademisyenler bu durumun üstesinden gelmenin bir yolunu bulmak zorunda kalacaklar. Bunu yaparken de Nasreddin Hoca'nın sebze çalarken yakalandığında izlediği yolun neredeyse aynısını izleyecekler.

Merak Etmek

“Duvarla çevrili bu bahçede ne işin var?” diye sordu bahçıvan.

“Güçlü bir rüzgâr beni duvarın berisine savurdu.”

“Peki o havuçlar nasıl kökünden söküldü?”

“Üstlerine düşünce çıkıvermişler.”

“Peki o çuvalın içinde ne var?”

“İşte, sen geldiğinde ben de tam olarak bunu anlamaya çalışıyordum!”

Şimdilik sadece merak ediyorlar...

Mizahın, edebi anlatımındaki en büyüleyici keşiflerden biri “hokkabazlık etkisi” denilebilecek şey olmalı. Herkes, bir hokkabazlık numarası karşısında duyulan şaşkınlığı ve numaranın nasıl yapıldığına dair yoğun merakı bilir. Hokkabazın sırrı nedir? Sonra bu sır size açıklanır. O anda gizemin yarattığı baskı ve gerilim yok olur: Bir şey elinizden alınmış ve ardında bir boşluk bırakmıştır. Sihirbazların “sırlarını açıklamayı” reddetmelerinin temel sebebi budur.

Fıkraların nasıl işlediğini, ne işe yaradığını ya da nasıl şaşırtıcı derecede etkili bir içgörü etkisi yarattıklarını ve nasıl dışarıdan bakıldığında ciddi görünen dini çevrelerde çokça değer gördüklerini yazıya döktüğümde ya da konferanslarda anlattığımda, bu etki eleştirmenlerin ve dinleyici/okuyucuların tepkilerinde açıkça görülebiliyor. Eleştirmenler, “Bunlar fıkra falan değil” ya da “Küçücük bir şeyi amma büyütmüşsün” ya da

“Bunlar değersiz ve yüzeysel açıklamalar” gibi yorumlar yapıyor. Ancak açıklama yapma arzusuna karşı konulabilirse, fıkralar etkilerini bu tür itirazlar yerine takdir ve alkış toplayarak gösterebilir. Peki, bu neden böyle? Öncelikle, bazı gözlemciler belli ki en başından düşmanca bir yaklaşım içerisindedir, eleştirecek bir şey arıyorlar. Ancak bunların bizi engellemesi için bir neden yok, çünkü bu tür insanlar mümkün olsa “daha ıslak su” da isterler. Kendileri, benim “muhalefet etme ihtiyacı” dediğim bir durumdan mustaripler.

Bu memnuniyetsizliğe ve ardından gelen istihzaya; açıklamanın, gözlemcinin beklediği kadar dramatik olmamasının yarattığı hayal kırıklığı hissi sebep olmaktadır.

Bu hayal kırıklığının en yaygın dışavurum şekli “Bir *fıkra* nasıl maneviyat içerebilir?” ya da “Bu bana pek de derinmiş gibi gelmedi...” gibi yaygaralardır. Gerçekte olan şey ise, affalamış –hayal kırıklığına uğramış dememek için böyle diyorum– yorumcunun, sineği yakalayan çocukla aynı konumda olmasıdır. Hatırlarsanız, bir zamanlar bir çocuk bir sinek yakalamış ve sineğin uzuvlarını koparmış. Elinde bir baş, bir gövde, kanatlar ve bacaklar kalmış ama çocuk sineğin kendisini hiçbir yerde bulamıyormuş.

Çocuğun anlamadığı şey, elindeki parçaların ancak bir araya geldiğinde ve çalıştığında bir *sineği oluşturduğunu*muş. Bu parçalar bir arada çalışırlarsa bir sinek olurlar ve o zaman kimse bu bir sinek değil diyemez. Çocuk anlasa da anlamasa da sinek uçar ve sineğin uçması onun fonksiyonlarından biridir. Tabii ki, benzer bir şekilde, fıkranın da parçalarına ayrılmadan önceki işlevi yadsınamaz. Çocuğun sineğin nasıl ve neden uçtuğunu ya da parçalarının nasıl ve neden bütün bir sineğe benzemediğini anlayamaması sineğin suçu değildir. Bu derece yüzeysel bir gözlemciyle karşı karşıya olduğumuzda, onun aptallığını örtbas etmek bizim görevimiz değildir.

Bir keresinde, bu burun kıvrıanların ne kadar kısıtlı bakış açıları olduğunu göstermek için aydınlatıcı, özel bir deney yaptık. Genel olarak belli bir entelektüel derinliğe sahip oldukları düşünülse de, dört cahil adam, mizahın potansiyel psikolojik ve hatta manevi etkisini reddediyor ve “o kadarını kendilerinin de yapabileceğini” iddia ediyorlardı. İddialarını kanıtlamaları istendiğindeyse ikisi, fıkralardan çıkardıkları anlamı açıklamayı reddetti.

Nezaket gösterip daveti kabul eden diğer ikisi ise hikâyeler için herhangi bir yapısal analiz sunmayı başaramadı. Bu noktada, ortamdaki biraz acımasız bir gözlemci bu kişilerin, sorumluluğunu almadan güce sahip olmaya alışık insanların beceriksizliğine örnek oluşturdukları yönünde bir yorum yaptı. Bir şeyin yapmaya değer olmadığına dair az çok elle tutulur bir delil sunabiliyorsanız, o işi yapmayabilirsiniz. Ancak bu şartları, Profesör Robert Ornstein’in zamanında “Büyük beyinleri olduğunu düşünen insanların genelde sadece büyük bir çeneleri vardır” cümlesinde bahsettiği insanlara örnek olarak gösterilebilirler.

İdeoloji ile koşullanmış ve dogmaları pazarlamak üzere eğitilmiş insanlar genellikle bu yönlerini bir akılcılık kisvesi altına gizlerler ya da kendilerini öyle iyi kandırmışlardır ki artık iki katmanlı bir hayatları vardır. Dışarıdan son derece akılcı görünebilirler, ancak bu akılcılığın altında esnek olmayan bir tavır ve saklı tutmakta ustalaştıkları bir dizi bağnaz davranış vardır. Bu kamuflaj sayesinde inançlarını insanlara kabul ettirirler. Onlar ayrıca derin duygulara karşı duyarsızdırlar. Bu insanları ifşa etmenin yolu mizaha katlanıp katlanamadıklarını test etmektir.

Sufilerin mizahı kullanmasının sebeplerinden biri de budur.

Fıkralar birer yapıdır ve sufiler, fıkraları birçok farklı işlev görecektir şekilde kullanırlar. Bir fıkra bizi mizahla besleyebilir,

ancak bize farklı durumlarda farklı boyutlar da sunabilir: Bir fıkranın sabit ve tek bir anlamı yoktur. Farklı insanlar aynı fıkrada farklı içerikler görebilir ve eğer bu yönteme aşına isek, bir fıkranın bazı olası kullanımlarına dikkat çekmek onun etkisini azaltmaz. Bunun yanı sıra bir kişi, kendisinin çeşitli kavrayış durumlarına ve hatta ruh haline göre aynı fıkranın farklı yönlerini de görebilir. Fıkralar da tıpkı mizahi olmayan ibretlik hikâyeler gibi bize bir örnekleme ve eylem aracı sunmaktadır. Bir kişinin bir fıkraya verdiği tepki de bize –ve muhtemelen ona– o kişinin engellerini ve önyargılarını gösterir ve bunların herkesin yararına olacak şekilde çözülmesine yardımcı olabilir.

Alev

Japonya'da anlatıldığı söylenen, doğruluğu biraz şüpheli bir hikâye vardır. Amerikalı turist bir tapınağı geziyormuş; rehberiyle birlikte bir çeşit sunağın üstünde yanan ateşin önünde durmuşlar. “Bu alev...” demiş yaşlı Doğulu müze sorumlusu. “*Bin yıldır yanıyor...*” Amerikalı eğilmiş ve alevi üfleyerek söndürmüştü. “Eh, artık yanmıyor, değil mi?”

Ben bu hikâyeyi belki de beş farklı ülkede dinledim. Turist İngiliz olunca, onun olup biten her şeyi küçümsediği ima ediliyor. Fransız olursa kendisini üstün gördüğü; Amerikalıysa duyarsız olduğu... En son bu durumdan oldukça seçkin bir ortamda bahsettiğim zaman mizah duygusundan yoksun olduğum için paylanmış veya diğerlerinin fıkradan aldığı zevki, analizlerimle mahvetmekle ya da olmayacak yerlerden anlam çıkarmaya çalışmakla suçlanmıştım.

Ancak ben fıkraları diğer insanlar, diyelim ki, portakalı nasıl görüyorsa öyle görüyorum. Bana göre her ikisi de deneyimsel ve besinsel içeriğe sahip. Bir meyvenin lezzetli olması besin değerinin olmadığı anlamına gelmez. Bir elmayı koklarken zevk almam, elmayı yediğimde besinsel değerinin yok olacağı anlamına gelmez. Ben bir yerde bunu anlattığımda biri, “İyi ama, eğer gülün kokusunu beğendiğin için gülü dalıyla beraber yemeye kalkarsan hayal kırıklığına uğrarsın” diye karşılık verdi. Neyse ki bu fikre katılmayanlar da bu argümanı, gül dalını yiyen birini bulmak imkânsızken fıkraların hem değerini anlama